

Ігор Ніколаєв,

ORCID iD 0000-0003-3001-9717

доктор історичних наук,
завідувач кафедри філософії освіти,
теорії й методики суспільствознавчих предметів
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, Миколаїв, Україна
igor.nikolaiev@moipro.mk.ua

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ОСВІТЯН МИКОЛАЇВЩИНИ
– ЧЛЕНІВ «НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ»
У 1936 – 1938 РОКАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ
СПРАВИ ВАСИЛЯ СЕВЕРИНА)**

У публікації, на основі історіографічної та джерельної бази, архівно-кримінальної справи репресованого освітянина Василя Северина проаналізовано ключові чинники карально-репресивної політики панівного режиму проти освітян Миколаївщини в 1936–1938-х роках. Відображено механізми та ідеологічні вияви державної політики терору проти педагогів краю. Показано специфіку фальсифікації кримінальних справ каральними органами в контексті викриття так званих «антирадянських націоналістичних організацій». На матеріалах справи Василя Северина доведено, що ключовою метою здійснення репресивних заходів було позбавлення потенційних і реальних ідеологічних опонентів режиму, знищення національного складника народної освіти, установа тота́льного контролю над суспільством в усіх сферах діяльності.

Ключові слова: народна освіта; націоналістичні організації; педагогічні працівники; репресії; саботаж; тоталітаризм.

© Ніколаєв І. Є., 2021

Вступ.

Намагання розбудови України як демократичної, європейської, орієнтованої на загальнолюдські цінності держави загострює проблему становлення і розвитку громадянського суспільства, що актуалізує потребу формування історичної пам'яті через неупереджене вивчення трагічних сторінок як української, так і регіональної історії для недопущення їх повторення в майбутньому.

Реалізація Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України передбачає формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в дітей і молоді на прикладах із вітчизняної історії, з урахуванням як героїчних, так

і трагічних її сторінок. У Концепції Нової української школи акцентовано увагу на важливості формування ціннісних ставлень і суджень, орієнтирів на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичних і соціально-політичних, в основу яких покладено повагу до прав і свобод людини, демократії, поваги до рідної культури, неприпустимості речей, притаманних тоталітарному суспільству.

Пріоритетні напрями розвитку вітчизняної освіти, її гуманістичний характер і ґрунтування на культурно-історичних цінностях потребують від педагога відповідальності перед суспільством, постійного зростання його професійного потенціалу задля виховання свідомого гро-

мадянина і патріота. Сприятимуть цьому комплексний аналіз і глибоке осмислення трагічних подій нашої історії – масових репресій 1920 – початку 1950-х років, що позбавили життя тисячі представників українського народу, відбилися на суспільній свідомості наступних поколінь.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Із перших років здобуття незалежності українська історіографія приділяє відчутну увагу вивченню тоталітарного минулого країни, зокрема репресіям проти певних категорій громадян, із-поміж яких освітяни. Праці першого десятиріччя новітньої української державності значною мірою сформували подальший вектор дослідження окресленого питання. На загальнодержавному рівні виокремимо фундаментальні праці відомих вітчизняних учених С. В. Кульчицького (Кульчицький С. В., 1996, 396 с.), В. М. Даниленка та Г. В. Касьянова (Даниленко В. М., Касьянов Г. В., 1991, 342 с.).

На регіональному рівні це роботи професора М. М. Шитюка, у яких дослідник спирається зокрема й на аналіз архівно-кримінальної справи Василя Северина в контексті репресивної політики проти науковців і освітян Півдня України (Шитюк М. М., 2000, с. 264–265). Миколаївська дослідниця С. М. Сліпущенко ґрунтовно аналізує особливості репресивно-каральної політики проти науково-педагогічної інтелігенції Півдня України (Сліпущенко С. М., 2013, с. 123–126). У Книзі 7 науково-документальної серії «Реабілітовані історією. Миколаївська область» доля Василя Северина побіжно згадується в нарисі, що присвячений викриттю органами ДПУ-НКВС «антирадянських, націоналістичних організацій» серед освітян та творчої інтелігенції Миколаївщини (Реабілітовані історією. Миколаївська область. Кн. 7., 2013, с. 54–67). Так само побіжно про справу Василя Северина йдеться в узагальнювальній статті видання Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, присвяченого освітянам – жертвам політичних репресій (Голго-

фа правди і науки. Освітняни Миколаївщини – жертви репресивно-каральної системи, 2021, с. 16–17).

Утім із урахуванням того, що справа Василя Северина є колективною, однією з найрезонансніших серед тодішніх процесів проти так званих «українських буржуазних націоналістів» Півдня України, багато в чому показовою для періоду «Великого терору», є потреба її ґрунтовного і комплексного дослідження.

Метою статті є аналіз, узагальнення та критичне переосмислення історіографічних і джерельних матеріалів, зокрема архівно-кримінальної справи Василя Северина, на основі чого виявити витоки, причини, масштаби, регіональні особливості та наслідки політичного терору проти освітян Миколаївщини періоду 1936–1938 років.

Завданням статті є розкриття регіональних особливостей репресивної політики тоталітарного режиму проти так званих «українських буржуазних націоналістів» освітянського середовища Миколаївщини періоду «Великого терору».

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш постраждалих категорій населення Миколаївщини від дій репресивно-каральної системи виявилися представники інтелігенції, значну кількість серед яких становлять освітяни. Протягом 1920 – початку 50-х років їх звинувачували в низці різних «злочинів», серед яких «шкідництво», «саботаж педагогічного процесу», «антирадянські настрої», «троцькістські погляди» тощо. Утім найпоширенішими, особливо протягом періоду «Великого терору», стали обвинувачення в так званій «націоналістичній діяльності».

Саме за таким обвинуваченням сумний список жертв терору поповнився миколаївським педагогом – Василем Северином – через одну з найрезонансніших і показових навіть для того часу сфабриковану каральними органами колективну справу, яка охопила десятки звинувачених.

На момент свого арешту Василь Северин працював на посаді вчителя української мови миколаївського фінансово-економіч-

ного технікуму. Протягом 1920–1923 років перебував у лавах місцевої «Просвіти». Архівно-кримінальна справа по ньому є, як зазначено вище, колективною, від того досить об'ємною, що вмішувала понад 170 сторінок. Як свідків до неї були залучені раніше заарештовані у справі «Спілки визволення України» представники миколаївської інтелігенції, зокрема М. Лагута та інші.

За матеріалами звинувачення, члени організації, окрім «націоналістичної, контрреволюційної» агітації, за метод боротьби обрали «терор і диверсії проти керівників партії та уряду», головною ціллю для замаху ними обрано В. Молотова (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 104).

За твердженням миколаївського дослідника проблематики тоталітаризму М. М. Шитюка, справа В. Северина є складовою гучної справи «українського національного центру» міста Николаєва, що розроблялась органами НКВС протягом трьох років із 1936 до 1938 року, за якою було притягнуто до відповідальності близько 50 чоловік, серед яких 80 % освітян (Шитюк М. М., 2000, С. 265).

Комплексний підхід до розгляду проблеми ставлення радянської влади до освітянської інтелігенції засвідчив, що до середини 1920-х років дореволюційна інтелігенція, здебільшого керуючись хто професійними, хто матеріальними інтересами, співпрацювала з радянською владою в реалізації планів будівництва так званого соціалізму. Її досвід допоміг протягом короткого часу подолати катастрофічну розруху. З іншого боку, більшовики вважали заклади освіти одним із найважливіших осередків поширення власної ідеології в масах, тому тотальний контроль за навчальними закладами, неприпустимість будь-яких відхилень від офіційно дозволених позицій панували тут ще з початку 1920-х років. Кінець першого та початок другого більшовицького десятиріччя відзначається масовими арештами освітян Миколаївщини з обвинуваченням у «шкідництві», антирадянських «націоналістичних» та «троцькістських поглядах» (Шитюк М. М., 2000,

с. 247–248).

Посилило маховик репресій розкручування на загальноукраїнському рівні справи «Спілки визволення України». Резонансний характер «справи СВУ» спонукав чекістів до викриття її філій у всіх регіонах тодішньої УСРР. Як учасників «контрреволюційної націоналістичної організації УВО», у тодішній столиці УРСР місті Харкові заарештовано низку працівників наркомату народної освіти та Харківського Інституту народної освіти, зокрема Ф. Вишиваного (Галів М. Д., Ярушак М. І., 2020, с. 226–227).

Під час викриття Миколаївської філії «Спілки визволення України» заарештовано відомого краєзнавця, викладача Миколаївського інституту народної освіти М. Д. Лагута та педагога П. Близнюка. Утім, справа «СВУ» лише розпочинала масивну кампанію терору. Так само і вироки її фігурантам із Миколаївщини будуть ще переглянуті, зокрема за рахунок залучення М. Д. Лагута до справи заарештованого Василя Северина як свідка. У 1937 році після додаткового розслідування справи М. Д. Лагута отримає вищу міру покарання, З. М. Гудзь-Засульського засудять до шести років виправно-трудова таборів (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 82, 84).

Загалом, перша половина 1930-х років відзначилася для України значним посиленням наступу на національну культуру, невід'ємною складовою якої є освіта. На нараді при ЦК КП(б)У, що відбулася в квітні 1933 року, констатувалася наявність «національного ухилу» в науково-культурній сфері. Із середини 1930-х років термін «український націоналізм» стає політичним ярликом, що додатково посилював обвинувачення в «троцькізмі», «шпигунстві», «шкідництві» та іншій «ворожій» діяльності проти радянської влади. Окреслене значно посилало оберти репресивної машини середини та другої половини 1930-х років. Також класифікація так званих «контрреволюційних» організацій за національною ознакою передбачала цілеспрямоване знищення національних освітянських кадрів, яке в умовах згорання політики

українізації об'єктивно прискорювало цей процес.

Саме на тлі цих подій 2 вересня 1937 року уповноважений відділу Миколаївського обласного управління НКВС, сержант державної безпеки Чернієнко видав постанову про початок слідства щодо Василя Івановича Северина як «учасника антирадянської націоналістичної організації». Інформації про те, що саме слугувало підставою для арешту, у справі немає (свідчення інших звинувачених були отримані вже після арешту Северина). Того ж дня винесено рішення про утримання його під вартою у Миколаївській в'язниці (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 6).

Ураховуючи, що перший арешт Василя Северина стався ще в 1933 році (згідно з анкетною заарештованого, однорічний термін ув'язнення вчитель отримав у 1930 році за господарчий злочин – зрив ремонту шкільного приміщення), наразі його визнали винним у тому, що починаючи з 1933 року він перебував у лавах «Української націоналістичної організації», до якої був завербований директором державних курсів із вивчення української мови Ф. Скринченком (сам Василь Северин «підтвердить» цей «факт» лише через півтора місяця перебування у в'язниці). За його завданням займався «відбором однодумців» серед учителів Миколаєва під час проходження ними курсів українізації (особисто завербувавши у 1935 році освітян І. Д. Миронця та Мазуркевича), проводив «контрреволюційну роботу на культурному фронті та в галузі народної освіти» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 9-15).

Перший допит, який відбувся на другий день після арешту, 3 вересня 1937 року, слідчий розпочав із питання зв'язку Василя Северина з колишньою партією боротьбистів. На що була отримана відповідь, яка за своєю суттю не містила в собі нічого кримінального та «антирадянського»: «...у 1919 році я працював учителем у школі села Олександрівка... Виконував доручення боротьбиста Василя Бакуловського, яке полягало в тому, що я передавав від нього листи до комуністів Харківщини...» (ДАМО.

Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 10–11).

Трактування слідчим співпраці з боротьбистами як «контрреволюційної» має дивний вигляд з історичного погляду, оскільки Українська комуністична партія (боротьбисти) в 1919 році перебувала в союзницьких відносинах із більшовиками, спільно працюючи в місцевих радах, координуючи боротьбу на українських землях, захоплених Добровольчою армією Денікіна. У наступному році УКП (боротьбисти) заявить про свій саморозпуск та вступ її «найкращих представників» до лав КП(б)У. Утім, у період Великого терору колишні союзники більшовиків – боротьбисти – вже були «зараховані» до табору «контрреволюції». Надалі позицію по боротьбистах було закріплено у Великій радянській енциклопедії, витяг із п'ятого тому якої представлено у справі Василя Северина у формі довідки. Колишніх союзників більшовиків охарактеризовано як партію, яка «відображала інтереси куркульства, дрібної інтелігенції, націоналістично налаштованих осіб. Після розпуску партії вони не припиняли свою контрреволюційну, націоналістичну діяльність, спрямовану на відрив України від Соціалістичної Росії, готували інтервенцію проти неї західних імперіалістичних країн...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 143).

Перший допит (який згідно з протоколом був коротким, умістивши лише три запитання слідчого) закінчився повним запереченням Василя Северина своєї «антирадянської діяльності». Більш ґрунтовно слідчі підготувалися до другого допиту, що відбувся 7 вересня 1937 року.

Розпочався допит із констатації слідчого: «Нам відомо про те, що ви є членом української контрреволюційної націоналістичної організації...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 10).

Але і тут Василь Северин наполягав, що з учителями він був пов'язаний лише в питаннях покращення педагогічної роботи, із деякими мав дружні відносини, контрреволюційною діяльністю не займався. Так само він заперечував свою провину на наступних вересневих допитах – 11, 14

і 17 вересня. Після цього слідчі взяли паузу, провівши наступний допит 14 жовтня 1937 року.

Маємо зауважити, що за місяць між останнім вересневим допитом і першим жовтневим допитом із Василем Северином уже встигли «попрацювати» і свою провину він спочатку частково, а згодом повністю визнає, розпочавши давати потрібні каральним органам «щиросердні зізнання» про наявність і діяльність у Миколаєві «націоналістичної організації», актив якої становили «вчителі та викладачі української мови різних навчальних закладів міста Миколаєва».

Як проводилися допити затриманих у справі «контрреволюційної націоналістичної організації», ми можемо побачити зі свідчень, наданих одним із заарештованих педагогів – Павлом Ковальовим – під час додаткового перегляду справи в 1956 році. Освітянин свідчив: «...Під час слідства я відкидав звинувачення від слідчого Лейзеровича та інших осіб, які постійно змінювали його при допиті. Протягом 52-х годин я простояв у кабінеті Лейзеровича, де мені не давали присісти та позбавили сну. Унаслідок чого я отримав пахову грижу та був переведений до тюремної лікарні. Крім того, мене постійно били Лейзерович та інша особа, прізвища якої я не знаю...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 151).

На підставі «щиросердних зізнань» Василя Северина, протягом жовтня 1937 року заарештовано низку місцевих освітян – учителя технікуму заводу імені 61 Комунара П. П. Цигана, викладача фельдшерської школи К. Величка, учителя школи № 5 Л. І. Автутову, професора кафедри української літератури педагогічного інституту І. Д. Миронця, учителя школи № 32 С. Кравченка, учителя біології школи залізничників Є. П. Остапуха, учителів української мови О. Соколова та О. Стожила. За версією слідства, діяльність затриманих була направлена на проведення «диверсійної роботи, націоналістичної агітації, всілякого саботажу радянських заходів у сфері народної освіти» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 68–69).

Продовжуючи допит, слідчий звертає увагу, що Василь Северин протягом 1927–1930 років проходив навчання в Харківському інституті народної освіти, де познайомився з «викритими ворогами народу» письменниками Остапом Вишнею, Хвильовим та іншими. На що заарештований зазначив, що з письменниками він особисто знайомим не був, відвідуючи лише їхні творчі вечори. Надалі цю тему слідчий уже не розвивав.

У міру розгортання слідства, наприкінці жовтня – початку листопада 1937 року до лав «націоналістичної організації» було долучено студентів та викладачів Миколаївського педагогічного інституту. Додано свідчення ув'язненого М. Лагути, який підтвердив «активну участь» В. Северина в «націоналістичній організації». На кінець жовтня 1937 року загальна кількість заарештованих у справі осіб становила 26 чоловік (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 71).

На допиті 14 жовтня (характерно, що цей допит, на відміну від інших, які фіксувалися рукописно, було запротокольовано на друкарській машинці, а проводив його помічник начальника відділення УНКВС Воронін, якого незабаром самого буде заарештовано за «порушення соціалістичної законності») Василь Северин заявляв, що «...розумію всю важкість власних злочинів перед Радянською владою, вирішив не приховувати свою ворожу діяльність перед Радянською країною, оскільки це є марним...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 18).

Надалі репресований освітянин оприлюднює багато в чому шаблонні для того часу «щиросердні зізнання». Згідно з якими, до націоналістичної організації «Просвіта», у якій «концентрувався петлюрівський, куркульський та інші контрреволюційні елементи», він вступив у 1920 році, перебуваючи на посаді директора сільської школи. Головним завданням «Просвіти», про яке йому вже тоді було відомо, Василь Северин назвав «відрив молоді від радянського виховання та прищеплення їй націоналістичних поглядів задля подальшого використання з метою

насильницького створення самостійної України з капіталістичним державним ладом» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 19–20).

Зазначимо, що так само, як і боротьби, товариство «Просвіта» діяло цілком у легальній сфері. Миколаївську організацію було зареєстровано в 1920 році в Губернському відділі Народної освіти, вона нараховувала близько 150 членів, мала устав, керівництво, яке обиралося на загальних зборах, чотири відділи (літературно-науковий, артистичний, книжковий і бібліотеку, господарчий). Роботу свою припинила в 1924 році. Документальних матеріалів щодо її контрреволюційної діяльності в Миколаївському державному архіві, згідно з наданою у справі історичною довідкою, не виявлено (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 139–140).

Згодом, під час навчання в Харкові він систематично відвідував збори українських письменників, на яких були присутні вороги народу Остап Вишня та Микола Хвильовий, через що на момент закінчення навчання Василь Северин «повністю і остаточно сформувався як націоналіст» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 20).

По завершенню навчання Василя Северина направили до Миколаєва, де він влаштувався вчителем у школі № 12 та викладачем державних курсів із вивчення української мови. Саме на цих курсах, на думку каральних органів, він був завербований до «контрреволюційної націоналістичної організації» керівником курсів Ф. Скринченком. За ініціативи Ф. Скринченка, про що «свідчить» Северин, курси з вивчення української мови в Миколаєві сконцентрували в собі головні контрреволюційні націоналістичні сили Миколаєва. Практична діяльність організації полягала в саботажі культурного будівництва та зриві заходів по лінії Наркомату народної освіти. Для цього «націоналістична організація» розставляла свої кадри по закладах народної освіти, чому сприяло членство в її лавах інспектора народної освіти Віри Романенкової. Як результат цих дій, «... усі предмети українських дисциплін в навчальних закладах стали монополією учас-

ників організації: Миронця, Кравченко, Вихтоденко, Величко, Спутая, Василенко та інших... Згодом вони особисто почали залучати до організації нових членів, так Миронець завербував викладача педагогічного інституту на прізвище Ніколаєвський та трьох студентів, прізвища яких я зараз не згадаю...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 23).

Зазначимо, що доля викладача педінституту, як і багатьох інших членів так званої «націоналістичної організації», І. Д. Миронця завершиться трагедією. 27 грудня 1937 року Військовою Колегією Верховного суду СРСР його буде засуджено до вищої міри покарання як «активного учасника антирадянської націоналістичної організації». Реабілітують освітянина в 1956 році за «недоведеністю складу злочину» у його справі, при цьому буде зазначено: «...у лавах націоналістичної організації Миронець не перебував, на слідстві обмовив багатьох викладачів...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 116).

Надалі слідчі «розкривають» зв'язки організації на республіканському рівні. Одним із головних «націоналістів» тут постає відомий харківський професор, педагог, літератор Володимир Коряк (заарештований органами НКВС 1 жовтня 1937 року). Він визнається особою, яка «...відчувши впевненість у націоналістичній позиції Северина, повідомив йому, ще керівний центр усеукраїнської організації розташовано в Києві. До харківської групи входять місцеві педагоги та професори Сулима і Панов...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 27).

На подальших допитах Василь Северин продовжував «щиросердно» викривати «націоналістичну організацію». Зазначаючи, що головним засобом досягнення мети є організація повстання за підтримки урядів Німеччини і Польщі, терористична діяльність і вбивство радянських лідерів тощо. Северин свідчив: «...Скринченко наголошував, що Україна знаходиться на краю загибелі, українське населення голодує... Причиною цього є політика ЦК ВКП(б) та його керівництва... Основним винуватцем такого становища є голова Раднаркому Молотов, якого необ-

хідно знищити першочергово...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 29).

16 жовтня 1937 року чекістами було організовано очну ставку між Василем Северином та «керівником» викритої «націоналістичної організації» Федором Скринченком. На ній Ф. Скринченко заявив, що «про контрреволюційну діяльність Василя Северина йому нічого не відомо». На що морально зломлений під час арешту і допитів Василь Северин відповів: «...Скринченко вводить слідство в оману. Я перебуваю у лавах контрреволюційної терористичної організації і Ф. Скринченку про це добре відомо як її активному учаснику...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 33–34).

Далі до справи приєднано протоколи допитів осіб, які вже були засуджені у справі «Спілки визволення України» та наразі перебували під арештом (зокрема протокол допиту від 16 жовтня 1937 року Миколи Лагути, Християна Гудзь-Засульського від 26 жовтня 1937 року, Порфирія Кравченка від 20–21 жовтня 1937 року та інших), де підтверджується участь Северина та інших у «контрреволюційних організаціях», розроблення ними системи «...впровадження націоналістичної агітації у школах, де вони викладають, проведення активної шкідницької роботи на педагогічному фронті...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 156–157).

Християн Гудзь-Засульський зазначив, що саме Василь Северин завербував його до лав «націоналістичної організації» взимку 1936 року. Вербування відбулось у гуртку української літератури при Миколаївському будинку просвіти. Сам гурток завдяки діям Северина та інших було перетворено в «розсадник української шовіністичної пропаганди». За завданням організації він усіяло впроваджував «націоналістичні елементи» в навчальний процес із метою полегшення проведення націоналістичної роботи в учбових закладах, Гудзь-Засульський навмисно ставив незадовільні оцінки на іспитах студентам інших національностей, штучно завищуючи їх українцям. Окрім того, Северин повідомляв йому, що їх організація має зв'язки в Києві та Одесі

(ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 120–121).

Викладач української мови робітничого факультету суднобудівного інституту Порфирій Кравченко був заарештований у липні 1937 року, але викривальні зізнання почав давати слідству лише в жовтні. Серед іншого згадується в них і Василь Северин, із яким Кравченко «...познайомився в 1935 році на курсах української мови, швидко потоваришували і домовилися про спільні націоналістичні дії. Дещо пізніше Северин назвав йому прізвища інших членів націоналістичної організації... За завданням організації він виїхав до Києва, де інформував українського письменника Івана Микитенка про наявність націоналістичної організації у Миколаєві, отримав від нього завдання створювати повстанські загони та інформацію, що низка провідних радянських і партійних діячів (Голова Ради народних комісарів УРСР Любченко, секретар ЦК КП(б)У Попов та інші) співчують ідеї звільнення України...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 67–69).

Показовим фактом для відображення поспішного і сфальсифікованого характеру справи є те, що у своїх «зізнаннях» Северин також згадує про власні поїздки до Києва з метою налагодження зв'язку та отримання інструкцій від «антирадянських організацій», зокрема задля зустрічі з пізніше репресованим професором Коряком. Але їздив він туди вже за вказівкою Порфирія Кравченка, тоді як останній стверджував протилежне, за його словами до Києва його відправляв саме Северин.

При цьому на суді (його справа розглядалася не Трійкою УНКВС, а Військовою Колегією Верховного Суду СРСР) Порфирій Кравченко винним себе не визнав і проголосив, що його змусили обмовити себе на слідстві, а люди, які давали свідчення проти нього (Ф. Вихтоденко, В. Северин, М. Лагута, Скринченко, Х. Гудзь-Засульський, Миронець, Юдченко та інші) кажуть неправду, з якої причини, йому про це невідомо. Утім, на кінцевому рішенні суду це не позначилось і Порфирій Кравченко, 27 грудня 1937 року, отримав

вищу міру покарання (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 162).

Наприкінці жовтня слідчі зломали волю і Федора Скринченка. Якщо на очній ставці 16 жовтня освітянин повністю заперечував як свою участь у «контрреволюційній організації», так і Северина, то на допиті від 22 жовтня 1937 року вже були надані «викривальні» свідчення, які задовольнили чекістів. Зокрема йшлося: «...перебуваючи на посаді директора курсів з українізації, я організував націоналістичну організацію з якою проводив антирадянську діяльність на курсах українізації... Северина я особисто завербував як людину з націоналістичними поглядами... Северина я інструктував про необхідність посилення роботи по залученню нових членів... Северин запевнив мене, що з цим завданням він легко впорається, оскільки він має великі зв'язки з націоналістичним елементом міста Миколаєва... Северин разом з іншими особами проводив націоналістичну, антирадянську діяльність в інтересах організації...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 54–55).

Отримавши всі необхідні матеріали, на початку листопада 1937 року сержант державної безпеки Воронін склав висновок звинувачення у справі, який затвердив начальник IV відділу НКВС, старший лейтенант державної безпеки Сараєв. Звинувачення вийшло стандартним для тих часів, умістивши в собі шаблонні ярлики та штампи періоду Великого терору, починаючи з констатації, що «Миколаївським обласним Управлінням НКВС викрито та ліквідовано антирадянську націоналістичну організацію, яка ставила за мету насильницьке відторгнення України від Радянського Союзу, підготовку терористичних актів проти керівників партії та радянського уряду...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 50).

В. І. Северин визнавався винним у тому, що «...був активним учасником антирадянської націоналістичної організації, яка існувала в Україні та готувала терористичні акти... Знав про підготовку терористичного акту проти тов. Молотова та

повністю поділяв терористичні настанови організації... Проводив контрреволюційну роботу у сфері народного будівництва, у тому числі, злочини, передбачені ст. 54-8, 54-11 Карного Кодексу УРСР...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 52).

На підставі викладеного, справу було передано на розгляд судової трійки при Миколаївському УНКВС. 14 листопада 1937 року Трійка приймає Постанову про засудження Василя Северина до вищої міри покарання – розстрілу. Аналогічний вирок ухвалено протягом листопада – грудня 1937 року щодо 15 інших фігурантів справи, представників освітянської і творчої інтелігенції Миколаївщини (Порфирія Кравченка, Івана Миронця, Миколи Лагути, Тимофея Урсула, Кирила Величка, Якова Романовського, Платона Приходька, Івана Запорожченка, Григора Юдченка, Християна Гудзь-Засульського, Іллі Вихтоденка, Максима Лещенка, Лідії Автутової, Терентія Соколовського, Петра Черно).

У 1956 році справу Василя Івановича Северина, як і інших репресованих членів «націоналістичної організації», було переглянуто. Згідно з висновком в архівно-слідчій справі, «...проведеною перевіркою встановлено, що Северин був засуджений на підставі недостатньо перевірених та сумнівних матеріалів. Що слугувало підставою для арешту у справі не вказано... Окрім того, перевіркою встановлено, що у місті Миколаєві української націоналістичної організації не існувало...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 160).

16 лютого 1957 року затверджено Постанову за № 67 Президії Миколаївського обласного суду, згідно з якою «...Протест Прокурора Миколаївської області задовольнити. Постанову Трійки УНКВС по Миколаївській області від 14 листопада 1937 року скасувати та справу по відношенню до Северина Василя Івановича припинити за недоведеністю висунутих обвинувачень...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4304, арк. 168).

Учителя було реабілітовано, але повернути найцінніше – людське життя як Василя Івановича Северина, так і інших

освітян, репресованих у справі міфічної «контрреволюційної націоналістичної організації», було неможливо.

Висновки.

Отже, на матеріалах справи Василя Северина відображені людські трагедії та наслідки для освітянського середовища, завдані репресивно-каральною системою. Сфальсифікована справа так званої «націоналістичної організації» показує, як педагоги ставали «матеріалом» органів НКВС для різноманітних інсинуацій про «ворогів народу». Серед них активно виявлялися так звані «українські націоналісти», «члени контрреволюційних організацій», «саботажники в педагогічній сфері», тощо. У біографіях учителів вишукувалися компрометуючі для того часу факти – членство в українських соціалістичних партіях періоду 1917–1921 років (навіть союзних із більшовиками), перебування в лавах тогочасної легальної організації «Просвіта», залучення до процесів українізації тощо. Водночас

відбувалося посилення політизації навчального процесу в закладах народної освіти, залучення педагогів до обслуговування тоталітарної системи. Винищення освітянської інтелігенції позбавляло Миколаївщину її інтелектуального та науково-педагогічного потенціалу. Усе це негативно позначалося на загальному розвитку як нашого регіону, так і України загалом, сприяло зміцненню позицій адміністративно-командної і тоталітарної системи.

Перспективи подальших досліджень

з окресленої теми полягають в усуненні наявних фактологічних прогалин через ширше залучення широкої джерельної бази з Державних архівів Миколаївської області та України в цілому, уточненні статистичних даних щодо репресованих освітян, наданні методичних рекомендацій учителям ЗЗСО Миколаївської області щодо застосування матеріалів дослідження в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архівно-кримінальна справа репресованого Василя Северина. Державний архів Миколаївської області (Далі – ДАМО). Ф. Р-5859. Оп. 2. – Спр. 4304. – 176 арк.
2. Галів М., Ярушак М. Репресований освітянин Федір Вишиваний (1890–1951): за матеріалами архівно-кримінальної справи. / М. Галів, М. Ярушак // Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 3/45, С. 218–239. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.203990>.
3. Голгофа правди і науки. Освітяни Миколаївщини – жертви репресивно-каральної системи : історичне видання / упор., гол. ред. І. Є. Ніколаєв. – Миколаїв : ОППО, 2021. – 238 с.
4. Даниленко В. М., Касьянов Г. В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1991. – 342 с.
5. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні : перше десятиріччя (1919–1928 рр.) / Станіслав Владиславович Кульчицький. – К. : Основи, 1996. – 396 с.
6. Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Миколаївська область. Кн. 7. – Миколаїв : Іліон, 2013. – 657 с.
7. Сліпущенко С. Репресивно-каральна політика радянської влади проти науково-педагогічної інтелігенції Півдня України в 1930-х роках / С. Сліпущенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. Вип. 3.35 : Історичні науки. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 123–126.
8. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття / Микола Миколайович Шитюк. – Київ : Тетра, 2000. – 532 с.

**РЕПРЕССИИ ПРОТИВ ПЕДАГОГОВ НИКОЛАЕВЩИНЫ
– ЧЛЕНОВ «НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ»
В 1936–1938 ГОДАХ (ПО МАТЕРИАЛАМ АРХИВНО-УГОЛОВНОГО ДЕЛА
ВАСИЛИЯ СЕВЕРИНА)**

*Николаев Игорь,
доктор исторических наук,
заведующий кафедрой философии образования,
теории и методологии обществоведческих предметов
Николаевский областной институт последипломного
педагогического образования
ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина
ihor.nikolaiev@moippo.mk.ua*

В публикации на основе историографической базы и архивно-криминального дела репрессированного педагога Василия Северина проанализированы ключевые аспекты репрессивной политики правящего режима против педагогов Николаевщины в 1936–1938-х годах.

Отражены механизмы и идеологические принципы государственной политики террора против педагогов края. Показана специфика фальсификации уголовных дел карательными органами в контексте разоблачения так называемых «антисоветских националистических организаций».

На материалах архивного дела Василия Северина доказано, что ключевой целью осуществления репрессий являлось уничтожение потенциальных реальных и идеологических оппонентов режима, разрушение национальной составляющей тогдашнего народного образования, установление тотального контроля над обществом во всех сферах общественно-политической жизни.

Ключевые слова: народное образование; националистические организации; педагогические работники; репрессии; саботаж; тоталитаризм.

**REPRESSIONS AGAINST TEACHERS OF MYKOLAIV REGION
IN 1936-1938 (BASED ON THE MATERIALS OF THE ARCHIVAL CRIMINAL
CASE OF VASILY SEVERIN)**

*Nikolaiev Ihor,
Doctor of Historical Sciences,
Head of the Department of Philosophy of Education,
Theory and Methodology of Social Science Subjects
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute,
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
ihor.nikolaiev@moippo.mk.ua*

With the historiographic base and archival criminal case of the repressed teacher Vasily Severin, the article analyzes the key aspects of the repressive policy against the teachers of Mykolaiv region in 1936–1938.

The mechanisms and ideological principles of the state terror policy against teachers are reflected. The falsification of criminal cases by punitive bodies in the context of exposing the so-called «anti-Soviet nationalist organizations» are shown.

Based on the case of Vasily Severin, it is proved that the key purpose of the repression was

the destruction of potential or real ideological opponents of the regime, the destruction of the national component of that public education, the establishment of total control over society in all spheres of social and political life.

As a result of the conducted research, it is proved that the dominant principle of the Soviet state system was the doctrine of «class struggle», within which the successes of Soviet society in building socialism provoked resistance from internal and external enemies who flooded the country with various kinds of «spies», «anti-Soviet» and «wrecking element».

The Ukrainian intelligentsia, particularly teachers were accused of «bourgeois nationalism».

Under these slogans, a large-scale «purge» of educational, scientific, and creative institutions of Mykolaiv region was carried out, which claimed the lives of hundreds of citizens.

Keywords: nationalist organizations; public education; repression; sabotage; teaching staff; totalitarianism.

REFERENCES

1. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Vasylia Severyna [Archive and criminal case of the repressed Vasyl Severin]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti* (DAMO). F. R-5859. Op. 2. Spr. 4304. 176 ark. (ukr).
2. Danylenko, V. M., Kasianov, H. V. (1991). *Stalinizm na Ukraini: 20–30-ti roky* [Stalinism in Ukraine: 20-30 years]. K.: Lybid (ukr).
3. Haliv M., Yarushak M. (2020). Represovanyi osvitianny Fedir Vyshyvanyi (1890–1951): za materialamy arkhivno-kryminalnoi spravy. [Repressed educator Fedor Vyshivany (1890–1951): based on archival and criminal cases.]. *Problemy humanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii*, 3/45, S. 218–239. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.203990> (ukr).
4. Kulchytskyi, S. V. (1996). *Komunizm v Ukraini : pershe desiatyrichchia (1919–1928 rr.)* [Communism in Ukraine: the first decade (1919–1928)]. K.: Osnovy (ukr).
5. Nikolaiev, I. (Ed.) (2021). *Holhofa pravdy i nauky. Osvitiany Mykolaivshchyny – zhertvy represyvno-karalnoi systemy: istorychne vydannia* [Calvary of truth and science. Educators of Mykolayiv region – victims of repressive and punitive system: historical edition]. Mykolaiv: OIPPO (ukr).
6. *Reabilitovani istoriieiu. U dvadtsiaty semy tomakh. Mykolaivska oblast. (2013).* [Rehabilitated by history. In twenty-seven volumes. Mykolaiv region]. Kn. 7. Mykolaiv: Ilion (ukr).
7. Shytiuk, M. M. (2000). *Masovi represii proty naseleння Pivdnia Ukrainy v 20–50–ti roky XX stolittia.* [Mass repressions against the population of the South of Ukraine in the 1920 s and 1950 s.]. Kyiv: Tetra (ukr).
8. Slipushchenko, S. (2013). Represyvno-karalna polityka radianskoï vldy proty naukovopedahohichnoï intelihtentsii Pivdnia Ukrainy v 1930-kh rokakh [Repressive and punitive policy of Soviet power against the scientific and pedagogical intelligentsia of southern Ukraine in the 1930s]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*, vyp. 3.35: Istorychni nauky; 123–126, Mykolaiv: MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho (ukr).